

DEKORATYVIEJI AUGALAI SENOSIOSE KLAIPĖDOS KRAŠTO KAPINĖSE

Rita Nekrošienė

Straipsnis parengtas 2012 m. vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamos mokslo programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektą „Klaipėdos krašto etnokonfesinio paveldo tyrimai, sukuriant geografinę informacinę sistemą“ (2012–2014 m., Nr. VAT-12018)

ABSTRACT

The article deals with the diversity of herbaceous and ligneous ornamental plant species and their distribution in the old cemeteries of Klaipėda Region. Studies were carried out in 40 cemeteries of Šilutė district, during the vegetation period in 2012. The cemeteries differed in their area, the intensity of their use, and care. In the majority of cases, one to ten species of ornamental plants were found. The largest diversity of ornamental plant species (over 20) were found in the currently used and cared for cemeteries in Mantvydai I and Kukorai. The total number of ornamental plants species established in the cemeteries was under 60. Among the ligneous plants, the common lilacs (*Syringa vulgaris* L.) and thuja (*Thuja occidentalis* L.) prevailed. Among the herbaceous ornamental plants, several species and varieties of plantain lily (*Hosta* L.), common columbine (*Aquilegia vulgaris* L.), and lily of the valley (*Convallaria majalis* L.) prevailed.

KEY WORDS: decorative plants, cemetery, introduction, species.

ANOTACIJA

Straipsnyje aptariama dekoratyviųjų žolinių ir sumedėjusių augalų rūšių įvairovė, šių augalų paplitimas senosiose protestantiškose kapinėse. Tyrimai atlikti 40 kapinių teritorijose Šilutės rajone 2012 metais augalų vegetacijos laikotarpiu. Kapinės buvo skirtingos pagal teritorijos plotą, jų priežiūros ir naudojimo intensyvumą. Dažniausiai kapinėse buvo aptinkama nuo 1 iki 10 dekoratyviųjų augalų rūšių. Didžiausia dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė (daugiau nei 20 rūšių) nustatyta prižiūrimose, šiuo metu naudojamose kapinėse: Mantvydų I ir Kukorų. Iš viso kapinėse inventorizuota beveik 60 rūšių dekoratyviųjų augalų. Tarp sumedėjusių augalų vyravo paprastosios alyvos (*Syringa vulgaris* L.) ir vakarinės tujos (*Thuja occidentalis* L.). Tarp žolinių dekoratyviųjų augalų išsiskyrė kelių rūšių ir veislių melsvės (*Hosta* L.), paprastieji sinavadai (*Aquilegia vulgaris* L.), paprastosios pakalnutės (*Convallaria majalis* L.).

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: dekoratyvieji augalai, kapinės, introdukcija, rūšys.

*Rita Nekrošienė, biomedic. moksl. dr., Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: rita_nekrosiene@mail.ru*

Įvadas

Dekoratyvumas, jo požymiai suprantami labai įvairiai, sunku vienareikšmiškai apibrėžti dekoratyviųjų augalų savybes. Gražūs augalai puošia žmogaus gyvenamąją aplinką, kelia dvasią. Tiksliai nežinoma, nuo kada žmogus pradėjo suvokti, kad kai kuriais augalais galima gėrėtis, juo labiau juos sodinti ir šiuo tikslu auginti. Yra žinių, kad tokie dekoratyvieji augalai kaip lelijos, narcizai, jazminai buvo pradėti auginti 700–300 m. prieš mūsų erą¹. Lietuvos floroje nėra gausu puošnių augalų,

¹ SMALIUKAS, D.; LEKAVIČIUS, A.; BUTKUS, V.; JASKONIS, J. *Lietuvos naudingieji augalai*. Vilnius, 1992, p. 12.

kurie plačiau būtų naudojami estetiniais tikslais, todėl iki šiol tarp dekoratyviųjų augalų vyrauja introdukuoti svetimžemiai augalai. Tokie augalai pradėti auginti dar feodalinės Lietuvos dvarų parkuose ir vienuolynų sodeliuose. Dvarų parkai ir gėlynai buvo projektuojami pagal Vakarų Europos parkų stilių. Juos projektuodavo iš užsienio kviešti kraštotvarkos architektai². Be abejo, kilmingųjų kapinėms dvarų teritorijose taip pat buvo skiriamas deramas dėmesys. Jos įrengiamos projektuojant bendrą dvaro teritoriją. Visgi senuosiuose dvarų aplinkotvarkos projektuose kapinynų vietos paprastai neišskiriamos. Todėl informacijos apie senųjų kapinių apželdinimą jų įrengimo metu yra nepakankamai. Nors pripažįstama, kad kapinių tvarkymas, priežiūra buvo ir yra viena iš tautos kultūrinio lygio sampratų. Lietuvoje ir visoje Europoje kapinės yra kultūros ir istorijos paveldas³. Kapinės atskleidžia skirtingų laikotarpių madas, skirtingų visuomenės sluoksnių skonį ir papročius, jų kaitą skirtingose vietovėse, taip pat ir augalijos įvairovės aspektu⁴. Visgi nėra žinoma atveju, kad augalai būtų introdukuojami, dauginami, auginami išskirtinai tik kapinių puošybai.

Galima teigti, kad augalai kapinėse paplito iš sodybų darželių. Manoma, kad pirmieji gėlių darželiai sodybose įvairiuose regionuose Lietuvoje atsirado XV–XVI amžiais, t. y. įvykdžius valakų reformą⁵. Matydami puikiai tvarkomus dvarų parkus ir ten augančius puošnius svetimžemius augalus, valstiečiai norėjo nors miniatiūriškai tai atkartoti savo sodybose. Svetimžemių medžių ir krūmų jiems įsigyti buvo sunkiau, todėl itin populiarūs tapo lengvai besidauginančios gėlės. Labiausiai buvo branginama žaliųjų rūta, kuri, nors ir kilusi iš Vidurinės Azijos, tapo lietuvių nacionaline gėle.

Sodybas tvarkyti Didžiojoje Lietuvoje ypač aktyviai pradėta nuo 1861 metų, panaikinus baudžiavą. Aptinkama požymių, kad tuo metu susidomėta augalijos pasauliu ar net ir kapaviečių želdinimu. Paprotys prižiūrėti ir puošti kapavietes Lietuvoje galutinai susiformavo tarpukariu, kai kiekvienam tapo lengva įsigyti įvairesnių gėlių ir kitų dekoratyviųjų augalų⁶. Daugiausia žinių apie XIX a. pradžios darželius bei kitus želdynus ir juose augintus augalus randame Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos 1843 metų rankraščiuose, kurių dalis buvo išspausdinta 2009 metais. Šiuose veikaluose pateikiama informacija apie Kretingos bernardinų vienuolyno daržę ir sode, kitų Žemaitijos dvarų ir klebonijų gėlynuose, soduose ir parkuose augintus augalus. Nurodoma kai kurių augalų kilmė⁷.

Lietuvos ir užsienio šalių mokslininkai, įvairiais laikotarpiais tirdami vietinę florą Prūsijos Lietuvoje, neaplenkė ir svetimžemių dekoratyviųjų augalų. Tiesa, išsamiau buvo tiriami tik sodybų želdiniuose paplitę žoliniai ir sumedėję dekoratyvieji augalai⁸. Yra išlikusi ir O. Glogau ir A. Zwecko XIX amžiuje surinkta informacija apie darželius Prūsijos Lietuvoje. Nurodoma, kad XIX amžiuje – XX amžiaus pirmojoje pusėje darželiuose ypač populiarūs būdavo ne tik rūtos, bet ir mėtos, bijūnai, lelijos, jurginai, iš dekoratyviųjų krūmų – alyvos, erškėtrožės, diamedžiai, jazmi-

² Gamtoje. *Kviečia nacionaliniai ir regioniniai parkai*. Vilnius, 2000, p. 42–45.

³ GUDŽINSKAS, Z. Case studies on the alien flora of the vicinity of cemeteries in Lithuania. *Zemes un vides zinātnes. Latvijas Universitātes raksti*. Rīga, 2005, p. 21–23.

⁴ FRITH, M.; ADVISER, U. Paradise preserved. *An introduction to the assessment, evaluation, conservation and management of historic cemeteries*, No 2, 2002, p. 4–7; FELICORI, M.; ZANOTTI, A. *Europos kapinės. Istorinis paveldas – branginamas ir restauruojamas*. Bologna: Comune di Bologna, 2004, p. 6.

⁵ STRAZDAS, J. *Darželio gėlės*. Kaunas, 1930; VAIDELIENĖ, J.; VAIDELYS, J. *Darželio gėlės*. Kaunas, 2001, p. 4–30.

⁶ PRANCEVIČIENĖ, R. Kapavietė. *Rasos*, Nr. 20, 2009, p. 8.

⁷ PABRĖŽA, J. A. *Taislius augyminis*. Vilnius, 2009; GUDŽINSKAS, Z. *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*. Vilnius, 2010, p. 12.

⁸ ABROMEIT, J.; JENTZSCH, A.; VIGEL, G.; NEUHOFF, W. *Flora von Ost- und Westpreussen*. Berlin, 1898–1940; RUHIG, Ph. *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon*. Königsberg, 1747; PURVINAS, M. *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius, 2008.

nai. Darželių kraštus apdėdavo baltintais akmenimis, o Prūsijos Lietuvoje – dar ir plytomis⁹. Prūsijos Lietuvoje augalų motyvai atsispindėjo ir antkapiniuose paminkluose. Nidos (Kuršių nerija) senosiose kapinėse augalų motyvų antkapiniuose paminkluose pasirodė būtent nuo XVII amžiaus pabaigos, kas nebūdinga ankstesnio laikotarpio paminklų puošybai¹⁰.

Po Pirmojo pasaulinio karo modernėjant visuomenei, po Klaipėdos krašto prijungimo (1923 m.) vykusio jo integracija į Lietuvos valstybę galėjo turėti įtakos ir augalų rūšių, naudojamų sodyboms ir kapavietėms apželdinti, regioninių, etnografinių skirtumų nykimui.

Šio straipsnio *tikslas* – analizuoti dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovę ir paplitimą senųjų Klaipėdos krašto kapinių teritorijose.

Dekoratyviaisiais augalais laikytini tie, kurių natūralaus paplitimo arealas yra ne Lietuvos teritorija, arba sulaukėję ar savaiminiai Lietuvos floros augalai, kurie aptikti ant kapų, tuo tarpu gretimose teritorijose jų augančių nepastebėta.

Tyrimai vykdyti 2012 m. gegužės–liepos mėnesiais.

Iš viso augalijos įvairovės tyrimai atlikti 40 Šilutės rajono kapinių.

Tyrimų metu buvo fiksuojamas bendras kapinių teritorijose aptinkamų augalų (žolinių ir sumedėjusių, Lietuvos floros ir introdukuotų) rūšių skaičius, išskiriami atskirose grupėse vyraujantys augalai, taip pat fiksuojami vertingi dendrofloros atstovai, vertinamas augalų paplitimas.

Istorinė Klaipėdos miesto ir apylinkių želdynų apžvalga

Remiantis istoriniais šaltiniais, galima spręsti apie tuometinę dekoratyviųjų augalų įvairovę Klaipėdos krašte. Klaipėdos miesto ir apylinkių želdynuose, taip pat ir kapinėse, įvairiais istoriniais laikotarpiais sodinti dekoratyvieji augalai, tikėtina, pateko ir į atokesnes teritorijas, taip pat ir į kapines dabartinėje Saugų seniūnijos teritorijoje. Toliau pateikiama apibendrinta, įvairiuose šaltiniuose skelbta medžiaga apie želdinių ir želdynų kūrimo eigą Klaipėdos mieste ir apylinkėse.¹¹

Senieji istoriniai dokumentai byloja, kad XIII amžiaus viduryje, kai kūrėsi miestas, Klaipėdos apylinkėse buvo nemažai miškų. Tačiau dėl intensyvios žmonių veiklos miškai greitai pradėjo nykti. XVII amžiuje pasirodė įstatymų, draudžiančių kirsti žalius medžius, už medžių kirtimą buvo grasinama baudomis.

Klaipėdos miesto ir užmiesčio želdynai turėjo dvejopą – utilitarinę ir estetinę – reikšmę. Stiprūs jūriniai vėjai ir pustomas smėlis vertė miestiečius kurti žaliąsias apsaugines užtūras, kad nebūtų užnešti laukai ir marių protaka. Norėdamas, kad miestas gražėtų, magistratas mieste rengė aikštes, skverus, reikalavo juos tvarkyti, krūmais ir gėlėmis papuošti kapines. Atvykę gyventi turtingieji arba po kitus kraštus pasižvalgę miestiečiai prie savo namų veisė dekoratyvinius sodus.

Sodininkystė ir gėlininkystė buvo plėtojama profesionaliai – uždrausta bet kam supirkinėti ar pardavinėti gėlių sėklas, dekoratyvinių krūmų sodinukus. 1890 m. tuometiniame Memelyje (dab. Klaipėda) buvo dešimt sodininkų-gėlininkų meistrų, penki gizeliai ir keturi mokiniai. Miesto

⁹ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, T. IV. Vilnius, 2003, p. 508.

¹⁰ Kultūra, religija, krikštai [interaktyvus], 2012 08 30 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieitis per internetą: <<http://www.nerija.lt/kultura/religija/krikstai>>

¹¹ Žr.: ZEMBRICKIS, J. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos uosto ir prekybos miesto istorija*, T. 1. Klaipėda, 2002, p. 12–56; ZEMBRICKIS, J. *Klaipėda XIX amžiuje*, T. 2. Klaipėda, 2004, p. 42–65; KRUPAVIČIŪTĖ, R., SAULĖNIENĖ, J. *Prūsijos karalienė Luizė Klaipėdoje*. Klaipėda, 2004, p. 22–75; OLŠAUSKAS, A. M. *Senasis Tauralaukio parkas*. Klaipėda, 1994, p. 3–15.

ir užmiesčio želdiniais rūpinosi visuomeninės organizacijos. 1843 m. Klaipėdoje buvo įkurta Sodininkų draugija¹².

Užmiesčio želdynai (dabar miesto teritorija). 1805 m. Lietuvos karo ir domenų rūmai išleido potvarkį, kuris įpareigojo smėliu užpustytus plotus paversti naudą teikiančiais miškais. Jau 1811 m. pajūryje buvo sodinami karklai, alksniai, beržai, pušys. Nuo XIX a. vidurio apželdinimas jau vyko nuosekliai, sistemingai – 1857 m. buvo sudarytas apželdinimo planas, apimantis 18 metų. Pradėta smėlingus plotus užsėti medžių sėklomis, sodinti medelyne išaugintus pušų, raudonųjų ąžuolų, kaštonų, beržų, eglė, baltųjų eglė, skroblų sodinukus. Iš jūros pusės ant nulygintų kopų viršūnių ir šlaituose buvo sėjamos smėlynų žolės.

Gatvių ir pakelių apsodinimas medžiais. Nuo XVIII amžiaus antrosios pusės pradėdama medžiais apsodinti Klaipėdos gatves ir priemiestinius takus. Įsivyravo tradicija iš gatvės pusės abipus durų pasodinti po medį. Galima teigti, kad tuometiniai želdynai buvo kuriami tikslingai ir profesionaliai: buvo rekomenduojama pakelėse sodinti uosius ir klevus, o smėlingose žemėse – beržus, priešais namus – liepas, kaštonus, uosius. XX amžiaus pradžioje mėginta kiekvieną gatvę apsodinti kitokios rūšies medžiais (pvz.: Beržų, Gluosnių, dabar J. Karoso g.).

Miesto skverai ir žaliosios aikštės. Kaip rodo istoriniai šaltiniai, tuometinė želdynų kūrimo sparta gerokai pranoko šiandieninius Klaipėdos miesto savivaldybės užmojus didinti žaliųjų zonų plotus mieste. XIX amžiaus pradžioje Klaipėdoje buvo įrengti pirmieji visuomeniniai skverai ir aikštės. 1820 m. pirmasis miesto sodas užveistas buvusių kapinių vietoje (dab. Naujojo Sodo g.). Miesto sodas yra buvęs dabartinio K. Donelaičio skvero vietoje. Šiame sode vykdavo koncertai. Prie Šv. Jono bažnyčios (dabar Turgaus g.) vietoj sudegusių namų užsodintas skveras, pasodinta medžių dabartinėje Lietuvosininkų aikštėje. Miesto želdynus papildė bažnyčių šventoriai – prie Jokūbo bažnyčios beržynas, senosios kapinės prie katalikų bažnyčios paverstos sodu. Prie Danės įrengtas Luizės skveras. XIX a. pradžioje pradėtas sodinti miesto parkas dabartinės S. Nėries g. vietoje (neišlikęs). Dabartinėje S. Daukanto ir Herkaus Manto g. sankryžoje buvo sodas su baseinu ir orkestrine jo viduryje. Prie Klaipėdos geležinkelio stoties buvo įrengti du skverai poilsiui – iš abiejų centrinio pastato pusių. Sodas-parkas vešėjo prie Klaipėdos šaulių organizacijos namo – dabar Šaulių g. skveras.

Privatūs sodai. XVIII amžiuje Klaipėdoje pradėdami sodinti privatūs dekoratyviniai sodai, kuriuos išpopuliarino anglų kilmės pirkliai. Nemaži dekoratyviniai sodai augo prie turtingųjų sodybų dešiniajame Danės upės krante, tarp dabartinių Liepų ir Danės gatvių. Pirklys Bėrbomas (Beerbohm) savo dvare Smeltėje turėjo sodą, papuoštą smiltainio skulptūromis. Privačiuose soduose augo ir introdukuoti augalai, labai populiarios buvo vynuogės.

Kapinės. Miesto ir priemiesčių želdinius papildė kapinės – miestiečių masinio lankymo vietos. Jos buvo apželdinamos gyvatvorėmis, medžiais (bukmedžiais, pušimis), krūmais, gėlėmis (levandomis, daugiametėmis saulutėmis). Magistratas draudė kapinėse rūkyti, vedžioti šunis.

Kapinių želdynai – gamtinio karkaso sudėtinė dalis

Pagal Lietuvos Respublikos (toliau – LR) želdynų įstatymą, įsigaliojusį nuo 2008 metų sausio 1 dienos, kapinių želdynai priskiriami atskirųjų želdynų tipui. Atskirieji želdynai pagal jų pagrindinę naudojimo paskirtį skirstomi į:

¹² TATORIS, J. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 14–44.

1) rekreacinės paskirties želdynus – parkus, miesto ir miestelio sodus, skverus, žaliąsias jungtis ir kitus poilsiui skirtus želdynus;

2) mokslinės, kultūrinės ir memorialinės paskirties želdynus – botanikos sodus, arboretumus, zoologijos sodus, etnografinius parkus, meno ir parodų parkus, istorinius želdynus, dendrologinius rinkinius, kapines, memorialinius parkus, kolumbariumų žemės sklypus ir kitus panašios paskirties želdynus;

3) apsauginės ir ekologinės paskirties želdynus.

Atskirieji želdynai išskiriami, jungiami į vientisą sistemą ir žymimi regiono, rajono ir vietovės lygmens bendruosiuose bei specialiuosiuose teritorijų planuose. Atskirieji želdynai pagal Žemės įstatyme nustatytą pagrindinę tikslinę žemės naudojimo paskirtį priskiriami kitos paskirties žemei, o pagal naudojimo būdą – atskirųjų želdynų teritorijoms, išskyrus želdynus – kultūros paveldo objektus, kurie priskirti konservacinės paskirties žemei¹³.

Galima teigti, kad tirtieji Saugų seniūnijos kapinių želdynai turi būti tvarkomi, inventorizuojami, remiantis LR želdynų įstatymu. Kapinių želdynai, kaip visuomeninės paskirties teritorijos, turi tenkinti tam tikrus poreikius ir atitikti tam tikras sąlygas. Teritorijos, įeinančios į gamtinį karkasą, be ekokompensacinių (neigiamų veiksnių mažinimo) funkcijų, turi dar ir urbanistinę utilitarią paskirtį. Pritaikant teritoriją tai ar kitai paskirčiai, reikia didesnių ar mažesnių kraštovaizdžio pertvarkymų. Svarbiausias visuomenei skirtų želdynų planavimo uždavinys yra juos pertvarkyti, suformuoti tokią aplinką, kurioje būtų palankiausias sąlygos žmonėms lankytis. Tuo tikslu želdynuose gerinamos medynų higieninės-estetinės savybės, melioruojama, keičiama medžių rūšinė sudėtis, retinama. Nustatant gamtinio karkaso teritorijų urbanistines funkcijas, reikia jas suderinti ir su ekokompensacinėmis funkcijomis. Prioritetas turi būti teikiamas funkcijoms, užtikrinančioms želdyno gamtinės ekosistemos išlikimą. Kapinių želdynų sistemos ekofunkcinis optimizavimas reiškia jų struktūros, funkcijų koregavimą taip, kad želdynai pajėgtų gyvuoti minimaliomis palankumo priemonėmis neribotai ilgą laiką, užtikrintų biologinės įvairovės išlikimą, turėtų didžiausią ekokompensacinį poveikį aplinkai, sudarytų palankiausias higienines ir psichologines sąlygas kapinių lankytojams.

Aplinkybės, lemiančios dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovę kapinėse

Tinkamas dekoratyviųjų augalų asortimentas, augalų įvairių bioekologinių grupių santykis želdynuose ir jų darba bei reikiama priežiūra lemia teritorijos patrauklumą.¹⁴ Tai ypač aktualu visuomeninės paskirties teritorijoms, taigi ir kapinėms. Nustatyta, kad dekoratyviųjų, pirmiausia svetimžemių, augalų asortimentą įvairiuose želdynuose lemia keturių veiksnių grupės: krašto tradicijos ir augalų introdukcijos galimybės, dekoratyvumas ir pritaikymo galimybės, ekologiniai kriterijai ir aklimatizavimas, dauginimo ypatumai ir sparta¹⁵. Tačiau, pvz., Didžiojoje Britanijoje, apželdinant kapinių teritorijas ar atskiras kapavietes, pirmiausia atsižvelgiama į kapinių tvarkymo taisykles, o augalų biologiniai augimo poreikiai lieka antroje vietoje. Pagrindinis reikalavimas

¹³ LR želdynų įstatymas. Vilnius, 2008.

¹⁴ DAINAUSKAITĖ, D.; VAIDELYS, J. *Ankstyvosios daugiametės gėlės*. Vilnius, 1988, p. 12; HATTATT, L. *Encyclopedia of garden plants and flowers*. Parragon, 1998, p. 25.

¹⁵ BULAVIENĖ, D.; JANUŠKEVIČIUS, L.; KLIMAVIČIUS, D. ir kt. *Žalioji sodyba*. Vilnius, 2006, p. 99–104; VAIDELYS, J. Lietuvos miestų visuomeninių želdynų gėlių sortimento formavimosi veiksniai ir kaita. *Lietuvos miestų želdynų formavimo strategija. Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2004, p. 103–106.

sodinamiems augalams – jų aukščio ribojimas. Pvz., įvairių rūšių, formų ir veislių alyvas leidžiama sodinti tik kapinių pakraštyje arba bendroje poilsio zonoje lankytojams, jų aukštį ribojant iki 5–6 pėdų (1 pėda – 30,48 cm). Rožės, azalijos, rododendrai, lanksvos turi būti parenkami tokių rūšių ir formų, kad užaugusių šių krūmų aukštis neviršytų 4–5 pėdų. Taip pat pateikiamos rekomendacijos ir dėl žolinių dekoratyviųjų augalų asortimento. Pavasarį siūloma sodinti hiacintus, tulpes, narcizus, krokus. Nužydėjusias pavasarinės gėles rekomenduojama pakeisti kuklių pastelinių spalvų žiedais žydinčiomis vienmetėmis gėlėmis: šalavijais, našlaitėmis, sprigėmis, lobelijomis, pelargonijomis¹⁶.

1976 m. Anglijoje įsikūrusi Naujojo Hampšyro (New Hampshire) senųjų kapinynų asociacija išleido „Senųjų kapinynų apsaugos ir atkūrimo gida“ („*A guide to the preservation and restoration of old graveyards*“, 2003), kuriame išsamiai nusakomi želdinių tvarkymo senose istorinėse kapinėse svarbiausi aspektai. Inventorizavus sumedėjusius ir žolinius augalus, rekomenduojama išanalizuoti jų bioekologines savybes ir pasiruošti šalinti agresyvius, lengvai atžalomis plintančius krūmus, taip pat ir žolinius augalus. Akivaizdu, kad senosiose kapinėse Anglijoje, kaip ir mūsų tiriamose kapinėse Saugų seniūnijoje, aptinkami masiškai išplitę alyvų, erškėčių, žagrenių sąžalynai, nes minėtame dokumente labai išsamiai aptariami šių rūšių krūmų šalinimo būdai. Tai rodo, kad kapinės dažniausiai buvo želdinamos chaotiškai, neturint pakankamų botaninių žinių. Kartu pabrėžiama būtinybė išsaugoti senąsias, galbūt tik kapinėse (dėl menkos jų priežiūros) išlikusias reliktines augalų rūšis¹⁷. Tuo tarpu Bruklino (viename iš Niujorko rajonų, JAV) kapinių priežiūros taisyklėse nusakomas net dekoratyviaisiais augalais galimas užsodinti plotas. Rekomenduojama sodinti melsves, šilokus, veronikas¹⁸. Kapinių vadybininkai turi teisę reikalauti pašalinti kenksmingus, pavojingus augalus. O Kinijoje, ypač budistų tikėjimo kapinėse, formuojant želdynus, parenkant dekoratyviųjų augalų rūšis, didžiausias dėmesys kreipiamas į augalų tarpusavio harmoniją, siekiama išlaikyti nepertraukiamą ryšį su aplinka – net su tolimesniais aplinkos komponentais, kas paprastai neįprasta katalikų, evangelikų liuteronų ir kitų krikščioniškųjų kapinių aplinkai¹⁹.

Kaip rodo Saugų seniūnijos senosiose kapinėse atliktų tyrimų duomenys, svarbiausias veiksnys, lemiantis augalų įvairovę, yra kapinių priežiūros intensyvumas. Didžiausia bendra augalų rūšių įvairovė (daugiau nei 50 rūšių) nustatyta nuolat tvarkomose, intensyviai prižiūrimose, o kai kuriais atvejais – dar ir iki šiol naudojamose kapinių teritorijose. Nuolatinis šienavimas, medžių ir krūmų atžalų šalinimas suformuoja geresnes sąlygas biologinei įvairovei klestėti. Be to, tokiose kapinėse apie 20–30 % visų augalų rūšių skaičiaus sudaro ant kapinių pasodinti dekoratyvieji žoliniai ir sumedėję augalai. Apleistose kapinėse paprastai išivyrauja viena ar kelios augalų rūšys, kurios ištisu sąžalynu padengia dirvožemį ir nustelbia kitus augalus. Neprižiūrimose kapinėse labai greitai išplinta varpinių šeimos augalai.²⁰ Štai Šilinkų, Vilkmedžių I ir Vilkmedžių II, Lapalių kapinėse aptikti ištisiniai paprastųjų garšvų sąžalynai. Lapynų, Bružų, Barvų, Saugų-Lenkų, Sakūtėlių II kapinėse vyrauja paprastųjų pakalnučių sąžalynai. Kai kuriose kapinėse aptikti ištisiniai krūmų

¹⁶ FALOON, S. Flowers to Plant at the Cemetery [interaktyvus], 2011 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieitis per internetą: <www.ehow.co.uk/list_7443202_flowers-plant-cemetery.html>

¹⁷ A guide to the preservation and restoration of old graveyards [interaktyvus], 2003 [žiūrėta 2012 08 29]. Prieitis per internetą: <<http://www.rootsweb.ancestry.com>>

¹⁸ General Rules and Regulation [interaktyvus], 2010 [žiūrėta 2012 08 29]. Prieitis per internetą: <<http://www.cathcemetery-bklyn.org/pages.php?page=9>>

¹⁹ YANG, B. Environment beauty and plant skenery design of Shuangfengshan cemetery. *Hebei Journal of Forestry and Orchard Research*, Vol. 1, 1994, p. 45–52; SHAO, F. Preliminary Research of Plant Landscape design of the cemetery. *Journal of Anhui Agricultural Sciences*, Vol. 11, 2009, p. 152–156.

²⁰ BRYSON, Ch. A Mississippi Graveyard: The perfect place for a plant mistery. *Agricultural research*, Vol. 59, No. 9, 2011, p. 66–69.

ir krūmokšnių sąžalynai. Dažniausiai tai tokių rūšių augalai, kurie intensyviai plinta šaknų atžalomis. Mantvydų II, iš dalies Berciškių II kapinėse aptikti ištisiniai japoninių reinutrių sąžalynai. Tai praeitame šimtmeetyje į Lietuvą iš Japonijos atkeliavęs iki 2–2,5 metrų aukščio galintis užaugti gana įdomiais lapais krūmas. Iš pradžių kėlė susižavėjimą ir buvo intensyviai sodinamas sodybose, dvarų parkuose, kapinėse. Tik pastebėjus nesuvaldomą jo plitimą buvo pradėtas naikinti. Šiuo metu tai apyretis Lietuvoje augalas. Saugų kapinėse ties įėjimu ištisinį sąžalyną sudaro šermukšniapapė lanksvūnė. Tai taip pat gana seniai į Lietuvą atkeliavęs krūmas. Savaiame auga Japonijoje, taip pat aptinkamas Sibire. Kai kuriose kapinėse gausiai aptikta baltauogių meškyčių. Paminėti augalai yra labai atsparūs nepalankioms aplinkos sąlygoms, lengvai plinta ir dauginasi, todėl tikėtina, kad net ir visiškai sunykus kapams jie dar ne vieną šimtmetį primins apie žmogaus invaziją.

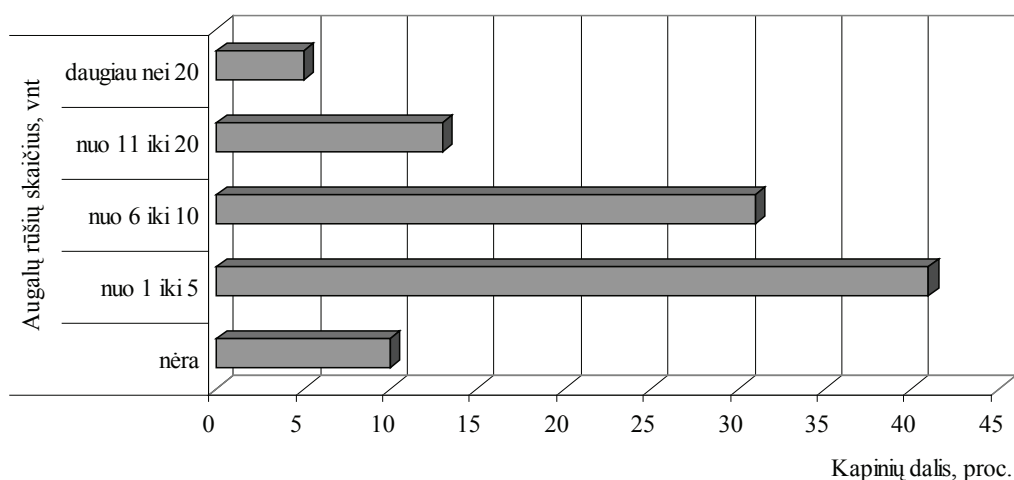
Kapinių pasiskirstymas pagal jose aptiktų augalų rūšių skaičių

Tirtose Saugų seniūnijos kapinėse nustatytas gana įvairus augalijos rūšių skaičius: nuo 6 rūšių Čiūtelių dvaro kapinėse iki 76 rūšių Kukorų kapinėse.

Pagal bendrą augalų rūšių skaičių kapinės pasiskirsto tokia seka:

- *Kapinės, kurių teritorijoje aptikta iki 10 augalų rūšių:* Čiūtelių dvaro ir Janiškės girininkijos.
- *Kapinės, kurių teritorijoje aptikta nuo 11 iki 20 augalų rūšių:* Stonaičių I, Stonaičių II, Aisėnų dvaro, Norkaičių girininkijos.
- *Kapinės, kurių teritorijoje aptikta nuo 21 iki 30 augalų rūšių:* Kebelių, Sakūtelių I, Virkytų, Petrelių III, Sakutėlių II, Vilkmedžių II, Miškogalių (Petrelių II), Lapalių, Bružų, Saugų-Lenkų.
- *Kapinės, kurių teritorijoje aptikta nuo 31 iki 40 augalų rūšių:* Begėdžių, Čiūtelių, Vytulių, Lapynų, Mantvydų II, Alkos, Barvų, Rudynų, Pangirių, Saugų, Bundalų.
- *Kapinės, kurių teritorijoje aptikta nuo 41 iki 50 augalų rūšių:* Berciškės I (Lašu), Berciškės II, Šilininkų, Stankaičių I, Žemaitkiemio, Dieglių, Vilkmedžių I.
- *Kapinės, kurių teritorijoje aptikta daugiau nei 50 augalų rūšių:* Stankaičių II, Petrelių I, Vilkyčių, Mantvydų I, Kukorų.

Kaip matome, daugiau nei pusė visų kapinių yra vidutiniškai turtingos augalų rūšių, t. y. jose iš viso aptinkama nuo 21 iki 40 augalų rūšių. Visose kapinėse vyrauja vietinės floros savaiminiai sumedėję ir žoliniai augalai. Svetimžemių (kai kuriais atvejais, sulaukėjusių vietinės floros augalais tapusių) augalų, kurie kapinėse buvo sodinami dekoratyvumo užtikrinimo tikslais, aptikta perpus mažiau: nuo vienos iki 26 rūšių. Keturiuose (iš 40) apleistose, sunykusiose kapinėse nėra likę nė vieno augalo ant kapaviečių. Dažniausiai kapinėse buvo aptinkama nuo 1 iki 10 dekoratyviųjų sumedėjusių ir žolinių augalų rūšių (1 pav.). Tačiau bendra dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė gana didelė (1 lentelė). Didžiausia dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė nustatyta prižiūrimose, šiuo metu naudojamose kapinėse: Mantvydų I ir Kukorų.

I pav. Senųjų kapinių pasiskirstymas pagal dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovę. Saugų sen., Šilutės raj., 2012 m.

Sumedėjusių dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė ir išplitimas kapinėse

Medžiai, krūmai, puskrūmiai sudarė beveik 40 % visų tirtose kapinėse inventorizuotų dekoratyviųjų augalų bendro skaičiaus. Dažniausiai buvo aptinkamos šios sumedėjusių dekoratyviųjų augalų rūšys: baltauogė meškytė (*Symphoricarpos albus* (L.) S. F. Blake), japoninė lanksva (*Spiraea japonica* L.), japoninė reinutė (*Reynoutria japonica* Houtt.), paprastasis erškėtis (*Rosa canina* L.), šermukšnialapė lanksvūnė (*Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Braun), vakarinė tuja (*Thuja occidentalis* L.). Visų šių rūšių augalų paplitimas tiriamoje teritorijoje buvo didesnis nei 10 % (1 lentelė). Kitų rūšių sumedėjusių dekoratyviųjų augalų aptikta tik pavienėse kapinėse.

Praktiškai visose kapinėse (išskyrus Virkytų ir kai kurias mažąsias kapinaites) aptikta paprastųjų alyvų (*Syringa vulgaris* L.). Tai būdingiausias visų kapinių augalas. Net ir prižiūrimose kapinėse gausiai išplitusios jų atžalos. Nepraeinami paprastųjų alyvų sąžalynai aptikti Bružų kapinėse. Tai vasaržaliai krūmai baltais, rausvais ar melsvais žiedais, susitelkusiais šluotelėmis. Gentyje yra apie 20 rūšių. Kaip minėta, Saugų seniūnijos kapinių teritorijose aptikta tik viena rūšis – paprastosios alyvos. Šių krūmų natūralaus paplitimo arealas yra Rytų Europa, Balkanai. Auga kalnų šlaituose, nereiklios aplinkos sąlygoms. Alyvos – vieni seniausių krūmų, naudojamų dekoratyviesiems tikslams. Soduose, parkuose Vakarų Europoje auginami nuo XVI amžiaus. Neretai kuriami alyvų sodai-syringariumai, takai-alėjos²¹. Tikėtina, kad tiriamose kapinių teritorijose alyvos buvo sodinamos iš karto po palaidojimo. Dėl alyvų savybės greitai ir dažniausiai nesuvaldomai plisti šaknų atžalomis sunku identifikuoti tikslų jų pasodinimo laiką. Be to, alyvos nėra ilgaamžiai krūmai, todėl nėra tikimybės senose kapinėse aptikti autentiškų, kapinių įrengimo metu pasodintų šios rūšies augalų. Nors akivaizdu, kad paprastosios alyvos kapinėse buvo sodinamos ir prie paskirų kapų, ir bendro naudojimo teritorijose, pvz., prie įėjimų į kapines, taip pat buvo naudojamos ir kaip gyvatvorių augalai kapinių teritorijoms įremini.

²¹ NAVASAITIS, M. *Dendrologija*. Vilnius, 2004, p. 790–791.

1 lentelė. Dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė ir pasiskirstymas
Šilutės rajono Saugų seniūnijos senosiose kapinėse, 2012 m.

Eil. Nr.	Augalo rūšies vardas lietuviškai	Augalo rūšies vardas lotyniškai	Gyvenimo forma (biomorfa)	Paplitimas tiriamoje teritorijoje*
1	2	3	4	5
1.	Apskritalapė notrelė, margalapė forma	<i>Lamium amplexicaule</i> L.	Žolinis augalas	5,1
2.	Baltauogė meškytė	<i>Symphoricarpos albus</i> (L.) S. F. Blake	Krūmas	30,8
3.	Baltažiedė robinija	<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	Medis	5,1
4.	Baltoji eglė, kūginė forma	<i>Picea glauca</i> (Moench) Voss	Medis (kūginė forma – krūmas)	2,6
5.	Blizgantysis kaulenis	<i>Cotoneaster lucidus</i> Schldtl.	Krūmas	2,6
6.	Darželinė našlaitė	<i>Viola wittrockiana</i> Gams.	Žolinis augalas	15,4
7.	Darželinė tulpė	<i>Tulipa gesneriana</i> L.	Žolinis augalas	12,8
8.	Darželinis jazminas	<i>Philadelphus coronarius</i> L.	Krūmas	7,7
9.	Didysis serentis	<i>Tagetes erecta</i> L.	Žolinis augalas	15,4
10.	Didysis šilokas	<i>Sedum maximum</i> (L.) Hoff.	Žolinis augalas	7,7
11.	Europinis kukmedis	<i>Taxus baccata</i> L.	Krūmas	2,6
12.	Europinis maumedis	<i>Larix decidua</i> Mill.	Medis	5,1
13.	Gebenė lipikė	<i>Hedera helix</i> L.	Liana	12,8
14.	Gyslotinė melsvė	<i>Hosta plantaginea</i> (Lam.) Aschers.		64,1
15.	Gvazdikinis serentis	<i>Tagetes patula</i> L.	Žolinis augalas	10,2
16.	Hibridinis šilokas	<i>Sedum hybridum</i> L.	Žolinis augalas	10,2
17.	Ylalapis flioksas	<i>Phlox subulata</i> L.	Žolinis augalas	7,7
18.	Japoninė lanksva	<i>Spiraea japonica</i> L.	Krūmas	10,3
19.	Japoninė reinutrė	<i>Reynoutria japonica</i> Houtt.	Krūmas	10,3
20.	Juodauogis šėivamedis	<i>Sambucus nigra</i> L.	Krūmas	5,1
21.	Karališkoji begonija	<i>Begonia rex</i> Putz.	Žolinis augalas	12,8
22.	Karališkoji lelija	<i>Lilium regale</i> E. H. Wilson	Žolinis augalas	15,4
23.	Kazokinis kadagys	<i>Juniperus sabina</i> L.	Krūmas	2,6
24.	Kininis kadagys	<i>Juniperus chinensis</i> J.	Krūmas	2,6
25.	Kininis ratilis	<i>Aster chinensis</i> L.	Žolinis augalas	5,1
26.	Mažoji žiemė	<i>Vinca minor</i> L.	Žolinis augalas	15,4
27.	Mėlynžiedė melsvė	<i>Hosta caerulea</i> Tratt.	Žolinis augalas	7,7
28.	Paprastasis bijūnas	<i>Paeonia pergerina</i> Mill.	Žolinis augalas	7,7
29.	Paprastasis buksmedis	<i>Buxus sempervirens</i> L.	Krūmas	7,7
30.	Paprastasis erškėtis	<i>Rosa canina</i> L.	Krūmas	12,4
31.	Paprastasis kadagys	<i>Juniperus communis</i> L.	Krūmas	7,7
32.	Paprastasis sinavadas	<i>Aquilegia vulgaris</i> L.	Žolinis augalas	30,8
33.	Paprastoji alyva	<i>Syringa vulgaris</i> L.	Krūmas/medis	82,1
34.	Paprastoji karagana	<i>Caragana arborescens</i> Lam.	Krūmas/medis	5,1
35.	Paprastoji pakalnutė	<i>Convallaria majalis</i> L.	Žolinis augalas	46,2
36.	Pavasarinė raktažolė	<i>Primula veris</i> L.	Žolinis augalas	10,3
37.	Poliantinė rožė	<i>Rosa rehderiana</i> Blackburn	Krūmas	2,6
38.	Raudonoji lelija	<i>Lilium bulbiferum</i> L.	Žolinis augalas	12,8
39.	Rusvoji viendienė	<i>Hemerocalis fulva</i> L.	Žolinis augalas	25,6

1	2	3	4	5
40.	Siauralapė karpažolė	<i>Euphorbia cyparissias</i> L.	Žolinis augalas	15,4
41.	Sibirinis vilkdalgis	<i>Iris sibirica</i> L.	Žolinis augalas	15,4
42.	Skėtinė paukštpienė	<i>Ornithogalum umbellatum</i> L.	Žolinis augalas	7,7
43.	Smulkiažiedė begonija	<i>Begonia foliosa</i> Humb., Bonpl. et Kunth	Žolinis augalas	12,8
44.	Smulkiažiedė žydrė	<i>Muscari botryoides</i> (L.) Mill.	Žolinis augalas	7,7
45.	Smulkusis serentis	<i>Tagetes tenuifolia</i> Cav.	Žolinis augalas	7,7
46.	Stoginė šilropė (perkūnropė)	<i>Sempervivum tectorum</i> L.	Žolinis augalas	7,7
47.	Storalapė bergenija	<i>Bergenia crassifolia</i> (L.) Fritsch.	Žolinis augalas	12,8
48.	Šermukšnia lapė lanksvūnė	<i>Sorbaria sorbifolia</i> (L.) A. Braun	Krūmas	10,3
49.	Šiurpinis gvazdikas	<i>Dianthus barbatus</i> L.	Žolinis augalas	12,8
50.	Šluotelinis flioksas	<i>Phlox paniculata</i> L.	Žolinis augalas	10,3
51.	Vaistinė baltašaknė	<i>Polygonatum odoratum</i> (Mill.) Druce	Žolinis augalas	15,4
52.	Vaistinis smidras	<i>Asparagus officinalis</i> L.	Žolinis augalas	5,1
53.	Vakarinė tuja	<i>Thuja occidentalis</i> L.	Medis	56,4
54.	Vakarinė tuja, rutulinė forma	<i>Thuja occidentalis</i> L.	Medis	2,6
55.	Viršūnžiedė pachisandra	<i>Pachysandra terminalis</i> Siebold et Zucc.	Puskrūmis	2,6
56.	Zyboldo melsvė	<i>Hosta sieboldiana</i> Hook.	Žolinis augalas	25,6
57.	Žalioji forzitija	<i>Forsythia viridissima</i> Lindl.	Krūmas	2,6
58.	Žalioji rūta	<i>Ruta graveolens</i> L.	Puskrūmis	5,1
59.	Žirniavaisis puskiparis	<i>Chamaecyparis pisifera</i> Siebold et Zucc.	Krūmas	2,6

*Pastaba: rūšies paplitimas apskaičiuotas pagal šią formulę:

$$P = \frac{n \times 100}{N},$$

čia P – rūšies paplitimas, %; n – kapinių, kuriose aptikta rūšis, skaičius; N – bendras tirtų kapinių skaičius.

Kapinėse dažnos ir vakarinės tujos (*Thuja occidentalis* L.). Tai svetimžemis augalas. Natūraliai vakarinė tuja paplitusi Šiaurės Amerikoje, Kanadoje. Manoma, kad tai pirmasis iš šio žemyno į Europą, pirmiausia į Paryžių, apie 1536 metus atgabentas medis, vėliau paplitęs ir kitose šalyse. Lietuvoje nuo seno auginamas parkuose, sodybose, ypač dažnas kapinėse. Užauga iki 15–20 metrų aukščio²². Šilutės rajone, Kintų miestelyje, už girininkijos pastato yra gamtos paminklas – vakarinė tuja. Jos gamtinis vardas yra Didžioji tuja. Manoma, kad tai didžiausia tuja Lietuvoje. Europoje didesnė žinoma tik Šveicarijoje²³. 1973 m. duomenimis, Didžioji tuja buvo apie 16 m aukščio, kamieno skersmuo 1 m aukštyje nuo žemės – 85 cm, o šakos sudarė 9 m skersmens ratą ir siekė žemę. Nuo 1986 m. tuja – gamtos paminklas. 2004 m. Kintų girininkijos darbuotojų iniciatyva tuja vėl buvo išmatuota. Medžio aukštis buvo 18,2 m, kamieno skersmuo 1,3 m aukštyje – 1,02 m, lajos

²² NAVASAITIS, M. Op. cit., p. 236.

²³ Didžioji tuja Kintuose [interaktyvus], 2008 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieitis per internetą: <www.travel.lt/turizmas/catalog/general.jsp>

skersmuo – apie 10,5 m, o vešlios šakos siekė žemę. Kiekvienais metais tuja paauga keletą centimetrų į aukštį ir plotį. Tikslių duomenų, kas ir kada Kintuose pasodino šią išpūdingą tują, nėra. Visus lankytojus domina šios galiūnės amžius, todėl turistinių firmų gidai, norėdami labiau sudominti turistus, linkę skaičius padidinti. Vietiniai gyventojai šį medį atsimena jau kaip „didelį“. 1995 m. buvo atvykę girininko, kuris girininkavo Kintų girininkijoje 1927–1943 m., sūnus Hubertas Lindenau. Paklaustas apie tują, jis teigė, kad vaiko akimis žiūrint ji jau tada buvo didelė. Grįžęs į Vokietiją jis apie tują pasiteiravo savo mamos (girininko žmonos). Ši teigė, kad galbūt tai tas medis, kurį atvažiavęs į Kintus dirbti ir gyventi 1927 m. pasodino jos vyras, tačiau aiškiai patvirtinti to negalėjo. Miškininkų nuomone, tuja buvo pasodinta pastačius girininkijos pastatą, kuriam dabar apie 100–110 metų²⁴. Kaip rodo Šilutės rajono Saugų seniūnijos teritorijoje atliktų tyrimų duomenys, išpūdingų matmenų vakarinių tujų aptikta daugelyje kapinių. Štai Dieglių kapinėse aptiktos dvi dviejų ir penkių kamienų vakarinės tujos, kurių kamienų skersmuo 1,3 metro aukštyje siekė nuo 0,32 iki 0,50 metro. Čiūtelių kapinėse vakarinių tujų kamienų skersmuo svyravo nuo 0,41 iki 0,45 m, Vytulių kapinėse – nuo 0,42 iki 0,55 m, Bundalų kapinėse – nuo 0,35 iki 0,57 metro. Daugumos vakarinių tujų aukštis siekė apie 10 metrų.

Dar vienas dekoratyvus pušainių (*Pinopsida*) klasės atstovas aptiktas, deja, tik Vilkyčių miestelio ir Alkos kapinėse – europinis maumedis (*Larix decidua* Mill.). Tai vertingas, sparčiai augantis medis, natūraliai paplitęs Vidurio ir Rytų Europoje: Alpių, Karpatų, Sudetų kalnuose. Maždaug prieš 150 metų europiniai maumedžiai pradėti veisti Didžiosios Lietuvos miškuose. Tokio amžiaus europinio maumedžio medynas auga Alytaus girininkijos Vidgiro miške 1,5 ha plote. Miškotvarkos duomenimis, 1990 metais čia augančių maumedžių vidutinis aukštis siekė 34 m, o kamieno skersmuo – 0,38 m. Aukščiausių ir storiausių europinių maumedžių aptikta Jašiūnų parke, Šalčininkų raj.²⁵ Vilkyčių miestelio kapinėse augančio europinio maumedžio kamieno skersmuo siekia 0,86 m. Galima teigti, kad šis medis minėtoje teritorijoje pasodintas daugiau nei prieš 200 metų. Ir anksčiau, ir dabar europiniai maumedžiai, beje, kaip ir kiti dideli medžiai, dažniau sodinami parkuose, didelėse sodyboje, o ne kapinėse. Be to, kapinės dažnai būdavo įrengiamos miške ar pamiškėje, todėl nebuvo poreikio jų aplinkoje papildomai sodinti medžių.

Žolinių dekoratyviųjų augalų įvairovė ir išplitimas kapinėse

Nors želdinių kompozicijos, priklausomai nuo bendro kapinių tvarkymo plano, gali būti laisvo tipo arba geometrinės, Lietuvoje vyrauja mišrios kompozicijos. Kapinėse nuo seno sodinamos puošniai žydinčios gėlės²⁶. Ne išimtis ir kapinės Saugų seniūnijoje. Kai kuriose iki šiol tvarkomose ir naudojamose kapinėse aptiktos modernios, šiuolaikiškos sumedėjusių ir žolinių augalų kompozicijos. Visgi didžiąją dalį dekoratyviųjų augalų kapinėse sudarė žoliniai augalai (1 lentelė). Daugelyje kapinių aptikti sulaukėję, kadaise ant kapų puošybiniais tikslais auginti svetimžemiai žoliniai augalai. Kai kurių rūšių vietinės floros augalų aptikta tik pavienėse kapinėse. Pavyzdžiui, tik Kukorų kapinėse aptikta gana gausi paprastųjų čibrelių populiacija. Kai kuriose, ypač tamsiuose eglynuose įkurtose, kapinėse augalinė danga vietomis sunykusi, įsivyravę samanų sąžalynai.

Iš visų dekoratyviųjų žolinių augalų tirtose kapinėse dažniausiai buvo aptinkama melsvių (*Hos-ta*). Net ir ant sunykusių kapų aptikta kelių rūšių šios genties augalų. Melsvės yra visiškai nereiklios

²⁴ Imūepis. Intelektuali miškų ūkio elektroninių paslaugų informacinė sistema [interaktyvus], 2012 [žiūrėta 2012 08 25]. Prieitis per internetą: <www.valstybiniaimiskai.lt/lt/.../DidziojiTuja.aspx>

²⁵ NAVASAITIS, M. Op. cit., p. 171–173.

²⁶ MINKEVIČIUS, J. *Kapinių tvarkymas ir paminklai*. Kaunas, 1994, p. 33–36.

aplinkos sąlygoms, gerai auga pavėsingose vietose (tokios sąlygos būdingos daugeliui kapinių), labai lengvai dauginamos. Tai vieni populiariausių augalų ne tik Lietuvoje, Europoje, bet ir kituose žemynuose. Pvz., JAV kasmet išvedama kelios dešimtys naujų veislių. Lietuvoje auginamos jau senokai, tiesa, anksčiau dažniausiai buvo auginamos vos keletas rūšių ir veislių – fortūno (*Hosta fortunei* Tratt.) ir jos forma gelsvai margais lapais „Albopicta aurea“, ziboldo (*H. sieboldianum* Hook.), banguotalapė (*H. undulata* L.) ir siauralapė (*H. lancifolia* (Thunb.) Engl.). Paskutiniu metu daug veislių įvežama iš Lenkijos, Anglijos, Vokietijos²⁷. Klaipėdos universiteto Botanikos sode autorės daugiamečių stebėjimų duomenimis, melsvės vienoje vietoje gali augti 15–18 metų. Tiek laiko jos nepraranda dekoratyvumo. Tačiau apskritai šie augalai yra itin ilgaamžiai. Į Europą melsvės pateko iš Kinijos XVIII a. Pirmiausia išplito Prancūzijoje, vėliau Anglijoje, Švedijoje, Olandijoje ir Vokietijoje. Tai buvo labai vertinga sodų ir parkų gėlė. 1790 m. ši gentis pavadinta *Hosta* vardu įžymaus austrų gydytojo ir botaniko garbei. Šiuo metu labiausiai paplitusios rūšys: *Hosta albo-marginata*, *H. crispula*, *H. elata*, *H. fortunei*, *H. lancifolia*, *H. sieboldiana*, *H. undulata*, *H. ventricosa*.

Gana dažnas augalas kapinėse – paprastasis sinavadas (*Aquilegia vulgaris* L.). Šie vėdryninių (*Ranunculaceae*) šeimos augalai savaime yra paplitę Pietų, Vidurio ir Rytų Europoje, Sibire, Šiaurės Afrikoje. Per Pietų ir Pietryčių Lietuvą eina šiaurinė paprastųjų sinavadų savaiminio paplitimo riba. Vakarų Lietuvoje, t. y. Klaipėdos krašte, šie augalai taip pat auga, tačiau jie yra ne savaiminiai, o sulaukėję. Sulaukėjusius sinavadus nuo vietinės floros šios rūšies augalų galima atskirti pagal žiedų spalvą: vietinės floros paprastieji sinavadai žydi šviesiai arba sodriai mėlynai, o tų, kurie paplito iš gėlynų, žiedai būna mėlyni su įvairiais atspalviais²⁸. Tirtose kapinėse aptikti paprastieji sinavadai žydėjo mėlynai su violetiniu ir rausvu atspalviais, taip pat aptikta keletas individų, žydinčių rožine, beveik balta spalva. Tai rodo, kad paprastieji sinavadai kapinėse buvo pasodinti. Vėliau jie išplito, nes lengvai dauginasi sėklomis, gali savaime pasisėti.

Atskirai reikėtų paminėti gebenę lipikę (*Hedera helix* L.). Nors tiriamuoju laikotarpiu šis augalas aptiktas tik nedaugelyje kapinių, pastebėta, kad gebenių lipikių atvaizdai neretai naudojami kaip puošybiniai elementai kryžiuose. Tikėtina, kad įrengiant kapines jų buvo pasodinta daugiau. Tačiau per keliasdešimt metų gebenės lipikės išnyko. Šių augalų natūralaus paplitimo teritorija yra Vakarų, Centrinė ir Pietų Europa, rečiau gebenių lipikių aptinkama Pietvakarių Azijoje ir Šiaurės Afrikoje. Ties Lenkija eina šių augalų šiaurės vakarų arealo riba.²⁹ Lietuvoje šis augalas per kelis šimtmečius natūralizavosi ir dabar yra vienintelė visžalė liana mūsų floroje. Jos intensyviai buvo introdukuojamos dvarų parkuose, kapinėse. Visgi gebenės lipikės išlieka ne visose teritorijose. Nustatyta, kad optimalios sąlygos gebenėms lipikėms plisti yra šiltos, nuo vėjų apsaugotos vietos, derlingas, nerūgštus dirvožemis³⁰. Tiriamoje teritorijoje gebenių lipikių aptikta tose kapinėse, kurios buvo įkurtos lapuočių medžių, dažniausiai ažuolų, prieglobstyje. Gebenių lipikių populiarumą kapinėse rodo ir tyrimai, atlikti Lenkijoje. Poznanės miesto pietvakarinės dalies Griunvaldo rajone (plotas – 3619 ha) iš viso aptiktos 609 gebenių lipikių augavietės, daugiausia (524) privačiose

²⁷ Melsvės (*Hosta*) [interaktyvus], 2012 [žiūrėta 2012 08 20]. Prieitis per internetą: <<http://www.sodogeles.lt/melsves-hosta>>

²⁸ GUDŽINSKAS, Z. *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*. Vilnius, 2010, p. 126–127.

²⁹ MENSEL, H.; JÄGER, E.; RAUSCHERT, S.; WEINERT, E. *Vergleichende Chronologine der Zentraleuropäischen Flora*. Bd. 2. Jena, 1978, p. 12; BORATYNSKA, A. Kwitnące i owucujące okazy *Hedera helix* L. w Polsce / Flowering and fructifying specimens of *Hedera helix* L. in Poland. *Arbor. Kórn.*, Vol. 32, 1987, p. 19–36.

³⁰ BROWICZK, K., GOSTYNSKA-JAKUSZEWSKA, M. *Hedera helix* L. English ivy. In S. BIAŁOBOK; K. BROWICZK (eds.). *Atlas rosmieszczzenia drzew i krzewów w Polsce. Zakład Dendrologini i Arboretum Kórneckie Polskiej Akademii Nauk*. Poznan, Vol. 8, 1969, s. 29–32.

sodybose. Tačiau visuomeninės paskirties teritorijose daugiausia (net 58) augaviečių aptikta kapinėse. Tuo tarpu parkuose, daugiabučių namų žaliosiose zonose, gatvių želdynuose gebenių lipikių aptikta tik 1–6 augavietėse³¹.

Saugų seniūnijos kapinių teritorijose aptiktos dvi rūšys augalų, kurie, manoma, buvo pradėti auginti būtent Rytų Prūsijoje. Iš čia paplito į kitas Lietuvos teritorijas. Pirmiausia tai mažoji žiemė (*Vinca minor* L.). Šių augalų natūralaus paplitimo arealas apima Vidurio Europos pietinę dalį, Pietvakarių Europą, Kaukazą ir Pietvakarių Aziją. Mažosios žiemos pradėtos auginti XVII amžiuje dab. Klaipėdos krašto teritorijoje. Iki pat XX amžiaus pradžios jų beveik neaptinkama kitose Lietuvos vietovėse. Ir dabar Klaipėdos, Šilutės, Tauragės rajonų miškuose mažosios žiemos yra gana dažnos, kai kur sudaro didžiulius sąžalynus. Tose vietose, kur auga žiemos, dažnai galima aptikti buvusių sodybų ar kapinių pėdsakų³².

Keliose kapinėse aptikta raudonųjų lelijų (*Lilium bulbiferum* L.), kurios taip pat, manoma, pirmiausia paplito Žemaitijos paribyje su Klaipėdos kraštu. Jau XIX amžiaus pirmojoje pusėje Jurgis Ambraziejus Pabrėža Žvelsos upelio pakrančių pievose netoli Gargždų rado sulaukėjusių raudonųjų lelijų³³. Šie puošnūs augalai šiaurės Europos šalyse pradėti auginti XVI amžiaus pradžioje ir netrukus plačiai paplito įvairiuose želdynuose.

Daugelyje kapinių aptikti gana gausūs vietinės floros augalų – paprastųjų pakalnučių (*Convallaria majalis* L.) – sąžalynai. Pakalnutės natūraliai būna paplitusios šviesiuose miškuose, miškų aikštelėse, laukymėse. Joms tinkamiausi yra karbonatingi dirvožemiai. Tirtose teritorijose pakalnučių aptikta ir pavėsingose buveinėse. Todėl galima teigti, kad tokiose teritorijose jos buvo pasodintos, tuo labiau kad už kapinių ribų šių augalų dažniausiai nebuvo aptinkama.

Priziūrimose ir dar naudojamose kapinėse aptikta didelė įvairovė šiuo metu populiarių ir plačiai paplitusių vienmečių žolinių dekoratyviųjų augalų: kelių rūšių serenčių (*Tagetes* L.), begonijų (*Begonia* L.), kininių ratilių (*Aster chinensis* L.), darželių našlaičių (*Viola wittrockiana* Gams.). Iki šiol populiarumo nepraradę serenčiai dabartinėje Lietuvos teritorijoje atsirado, manoma, XVII amžiaus pabaigoje arba XVIII amžiaus pradžioje. Tikėtina, kad pirmiausia buvo pradėti auginti tuometinėje Rytų Prūsijoje, o iš ten pateko į kitas Lietuvos teritorijas. Apskritai serenčiai pirmą kartą į Europą pateko XVI amžiaus pirmojoje pusėje iš savo natūralių augaviečių Meksikoje ir Nikaragvoje. Vokietija buvo viena iš pirmųjų šalių, kurioje serenčiai pradėti auginti dekoratyviniais tikslais³⁴.

Nors ir negausiai, tačiau daugelyje kapinių aptikta ir kelių rūšių šilokų (*Sedum*). Kapavietėms apželdinti šie sausrūs augalai yra labai tinkami. Vertingu laikomas hibridinis šilokas (*Sedum hybridum* L.). Rečiau auginami baltažiedis (*Sedum album* L.) ir kaukazinis šilokas (*Sedum spurium* L.). Taip pat kapavietėms apželdinti dažnai naudojamos perkūnropės (*Sempervivum*)³⁵.

Išvados

40-ies kapinių teritorijose iš viso inventorizuotos 59 dekoratyviųjų augalų rūšys. Vyravo žoliniai dekoratyvieji augalai. Per 70 % kapinių gali būti priskiriamos skurdžioms ir vidutiniškai (sąlyginai) turtingoms dekoratyviųjų augalų rūšių skaičiumi teritorijoms: jose buvo aptinkama nuo

³¹ KORSZUN, S., BYKOWSKA, J. Flowering plants of *Hedera helix* L. in the Grunwald District of the city of Poznan. *Acta Agrobotanica*, Vol. 64, No. 1, 2011, p. 45–56.

³² GUDŽINSKAS, Z. *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*. Vilnius, 2010, p. 150–151.

³³ PABRĖŽA, J. A. Op. cit.

³⁴ GUDŽINSKAS, Z. *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*. Vilnius, 2010, p. 124.

³⁵ BROSS-BURKHARDT, B. *Kapų priežiūra*. Vilnius, 2004, p. 77–100.

1 iki 10 dekoratyviųjų sumedėjusių ir žolinių augalų rūšių. Didžiausia dekoratyviųjų augalų rūšių įvairovė nustatyta priežiūrimose, dar naudojamose kapinėse.

Iš sumedėjusių augalų dažniausiai kapinėse buvo aptinkamos vakarinės tujos (*Thuja occidentalis* L.) ir paprastosios alyvos (*Syringa vulgaris* L.). Tarp žolinių dekoratyviųjų augalų vyravo melsvės (*Hosta* L.) ir paprastieji sinavadaai (*Aquilegia vulgaris* L.). Pastarieji aptikti sulaukėję, paplitę ne tik ant kapų, bet ir kitose teritorijų dalyse.

Dekoratyvieji augalai kapinėse paplito iš sodybų želdinių įvairiais istoriniais laikotarpiais.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- A guide to the preservation and restoration of old graveyards [interaktyvus], 2003 [žiūrėta 2012 08 29]. Prieitis per internetą: <<http://www.rootsweb.ancestry.com>>.
- ABROMEIT, John; JENTZSCH, Alexander; VIGEL, Georg; NEUHOFF, Wolfgang. *Flora von Ost- und Westpreussen*. Berlin, 1898-1940.
- BORATYŃSKA, Agata. Kwitnące i owocujące okazy *Hedera helix* L. w Polsce / Flowering and fructifying specimens of *Hedera helix* L. in Poland. *Arbor. Kórn*, Vol. 32, 1987, s. 19-36.
- BRYSON, Charles. A Mississippi Graveyard: The perfect place for a plant mystery. *Agricultural research*, Vol. 59, No 9, 2011, p. 66-69.
- BROSS-BURKHARDT, Brunhilde. *Kapų priežiūra*. Vilnius, 2004, p. 77-100.
- BROWICZ, Kazimierz; GOSTYŃSKA-JAKUSZEWSKA, Maria. *Hedera helix* L. English ivy. In BIAŁOBOK, Stefan, BROWICZ, Kazimierz (eds.). *Atlas rosmieszczenia drzew i krzewów w Polsce*. Zakład Dendrologii i Arboretum Kórnickie (Polska Akademia Nauk), Vol. 8, Poznan, 1969, s. 29-32.
- BULAVIENĖ, Dalė Eugenija; JANUŠKEVIČIUS, Laimutis; KLIMAVIČIUS, Donatas; MARGELIENĖ, Jolanta; MIŠIUS, Romualdas; PRAKAPAITĖ, Genė; VAIDELIENĖ, Janina; VAIDELYS, Jonas. *Žalioji sodyba*. Vilnius, 2006, p. 99-104.
- DAINAUSKAITĖ, Danutė; VAIDELYS, Jonas. *Ankstyvosios daugiametės gėlės*. Vilnius, 1988.
- Didžioji tuja Kintuose [interaktyvus], 2008 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieitis per internetą: <www.travel.lt/turizmas/catalog/general.jsp>
- FELICORI, Mauro; ZANOTTI, Annalisa. *Europos kapinės – istorinis paveldas branginamas ir restauruojamas*. Bologna: Comune di Bologna, 2004.
- FRITH, Mathew; ADVISER, Urban. *Paradise preserved. An introduction to the assessment, evaluation, conservation and management of historic cemeteries*. London, 2002.
- General Rules and Regulation [interaktyvus], 2010 [žiūrėta 2012 08 29]. Prieitis per internetą: <<http://www.cathcemetery-bklyn.org/pages.php?page=9>>
- GUDŽINSKAS, Zigmantas. *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*. Vilnius, 2010, p. 1-159.
- GUDŽINSKAS, Zigmantas. Case studies on the alien flora of the vicinity of cemeteries in Lithuania. *Zemes un vides zinātnes. Latvijas Universitātes raksti*, No 2, 2005, l. 21-23.
- HATTATT, Lance. *Encyclopedia of garden plants and flowers*. Parragon, 1998.
- Imūepis. Intelektuali miškų ūkio elektroninių paslaugų informacinė sistema [interaktyvus], 2012 [žiūrėta 2012 08 25]. Prieitis per internetą: <www.valstybiniaimiskai.lt/lt/.../DidžiojiTuja.aspx>
- OLŠAUSKAS, Algimantas Mečislovas. *Senasis Tauralaukio parkas*. Klaipėda, 1994.
- YANG, Bing. Environment beauty and plant skenery design of Shuangfengshan cemetery. *Hebei Journal of Forestry and Orchard Research*, Vol. 1, 1994, p. 45-52.
- KORSZUN, Stanisława; BYKOWSKA, Joanna. Flowering plants of *Hedera helix* L. in the Grunwald District of the city of Poznan. *Acta Agrobotanica*, Vol. 64, No 1, 2011, p. 45-56.
- KRUPAVIČIŪTĖ, Rasa; SAULĖNIENĖ, Jovita. *Prūsijos karalienė Luizė Klaipėdoje / Konigin Luise von Preussen in Memel*. Klaipėda, 2004.
- Kultūra, religija, krikštai [interaktyvus], 2012 08 30 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieitis per internetą: <<http://www.nerija.lt/kultura/religija/krikstai>>
- Melsvės (*Hosta*) [interaktyvus], 2012 [žiūrėta 2012 08 20]. Prieitis per internetą: <<http://www.sodogeles.lt/melsves-hosta>>
- MENSEL, Howard; JÄGER, Elizabeth; RAUSCHERT, Emily; WEINERT, Emanuel. *Vergleichende Chronologie der Zentraleuropäischen Flora*, Bd 2. Fischer, Jena, 1978.
- MINKEVIČIUS, Jonas. *Kapinių tvarkymas ir paminklai*. Kaunas, 1994.
- NAVASAITIS, Mindaugas. *Dendrologija*. Vilnius, 2004.
- PABRĖŽA, Jurgis Ambraziejus. *Taislius augyminis*. Vilnius, 2009.

- PRANCEVIČIENĖ, Rasa. Kapavietė. *Rasos*, Nr. 20, 2009, p. 8.
- PURVINAS, Martynas. *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius, 2008.
- SHAO, Jin Feng. Preliminary Research of Plant Landscape design of the cemetery. *Journal of Anhui Agricultural Sciences*, Vol. 11, 2009, p. 152-156.
- SMALIUKAS, Domas; LEKAVIČIUS, Antanas; BUTKUS, Vytautas; JASKONIS, Juozas. *Lietuvos naudingieji augalai*. Vilnius, 1992.
- STRAZDAS, Justas. *Darželio gėlės*. Kaunas, 1930.
- FALOON, Suzie. Flowers to Plant at the Cemetery [interaktyvus], 2011 [žiūrėta 2012 08 30]. Prieitis per internetą: <www.ehow.co.uk/list_7443202_flowers-plant-cemetery.html>
- TATORIS, Jonas. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994.
- VAIDELIENĖ, Janina; VAIDELYS, Jonas. *Darželio gėlės*. Kaunas, 2001.
- VAIDELYS, Jonas. Lietuvos miestų visuomeninių želdynų gėlių sortimento formavimosi veiksniai ir kaita. *Lietuvos miestų želdynų formavimo strategija. Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga*. Klaipėda, 2004, p. 103–106.
- ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėdos karališkojo Prūsijos uosto ir prekybos miesto istorija*. T. I. Klaipėda, 2002.
- ZEMBRICKIS, Johanas. *Klaipėda XIX amžiuje*. T. II. Klaipėda, 2004.

DECORATIVE PLANTS IN THE OLD CEMETERIES OF KLAIPĖDA REGION

Rita Nekrošienė

Klaipėda University, Lithuania

S u m m a r y

The care of cemeteries has always been one of the characteristics of national culture. The cemeteries reflect the fashions of different periods, the tastes and habits of different social strata, and their change in different localities, as well as in terms of plant diversity. The ornamental plants popular in the plantations of Klaipėda City and its environs, including cemeteries, are believed to have moved to more distant locations, such as the area of the present Saugai rural administrative unit. However, we have found no exhaustive historical sources on the diversity of plant species and their spread in cemeteries, and particularly in the territories of small towns or villages. The aim of the present research was to analyze the diversity of ornamental plant species and their spread in the territories of old cemeteries in Klaipėda Region, more specifically, in Saugai rural administrative unit, Šilutė district.

As proved by the outcomes of the research, the principal factor that accounts for the diversity of plants is the intensity of cemetery care. The greatest total diversity of plant species (over 50) was established in regularly and intensively taken care of, and in some cases, still used cemetery territories. Regular grass cutting and removal of tree or bush suckers create more favourable conditions for the biological diversity to thrive. Moreover, in such cemeteries, 20 to 30% of the plant species account for herbaceous and ligneous ornamental plants planted on tombs. In the neglected cemeteries, one or several species of plants come to prevail, cover the soil in thickset grasses, and overrun other plants.

Ligneous ornamental plants account for almost 40% of the total number of species recorded in the cemeteries. The most frequently met species were snowberry (*Symphoricarpos albus* (L.) S. F. Blake), spirea japonica (*Spiraea japonica* L.), reynoutria japonica (*Reynoutria japonica* Houtt.), brier rose (*Rosa canina* L.), false spirea (*Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Braun), and thuja occidental

(*Thuja occidentalis* L.). Other kinds of ligneous ornamental plants were merely found in single cemeteries.

Among herbaceous ornamental plants in the examined cemeteries, plantain lilies were most frequently met (*Hosta*). The said plant is totally undemanding, grows well in shady places (typical for the majority of cemeteries), and is easy to reproduce. The plant is among the most popular not only in Lithuania and Europe, but also in other continents. Another frequent plant of the cemeteries is common columbine. That plant of the ranunculaceous species (*Ranunculaceae*) naturally spreads in Southern, Central, and Eastern Europe, Siberia, and North Africa. The northern boundary of the natural spread of common columbines stretches over Southern and South-Eastern Lithuania. The plant also grows in Klaipėda Region; however, it has become wild. In the territories of cemeteries of Saugai rural administrative unit, two species of plants were found that are believed to have started to grow in that specific region and from there spread to other Lithuanian territories. Those are periwinkle (*Vinca minor* L.) and red lily (*Lilium bulbiferum* L.). The only liana, viz. climbing ivy (*Hedera helix* L.), found in the cemeteries should be noted. Although at the time of our studies the plant was found in few cemeteries, its image was frequently used as a decorative element on crosses. One could believe that at the time when the cemeteries were started more of ivies were planted, but disappeared over several decades due to unfavourable conditions.